

ISPANŲ KALBOS LIETUVIŠKOS KILMĖS DAIKTAVARDŽIŲ, RODANČIŲ GYVENAMĄJĄ VIETĄ, TYRIMAS IR NORMINIMAS

Aleksas Eugenijus Kulvietis

Lietuvos aukštoji jūreivystės mokykla

Anotacija. Šiame tiriamajame darbe bandoma iš ispanų kalboje asmens kilmei nurodyti vartojamų žodžių darybos formantų atrinkti ir pateikti tuos, kurie būtų priimtinausi sudarant žodžius su lietuviškais miestų ir vietovių pavadinimais. Globalėjančiame pasaulyje vykstant vis glaudesniems tarpkultūriniais kontaktams, kalbos vartotojai susiduria su klausimu, kaip pavadinti vieno ar kito miesto gyventojus. Šis klausimas su kiekviena diena tampa vis aktualesnis: jį vis dažniau kelia vertėjai, žurnalistai, rašytojai – visi, kam svarbu perteikti savo patirtis, susijusias su mūsų kraštu, kultūra, teritorija, istorija.

Siekiant išsiaiškinti, kokios priesagos, kalbant apie lietuviškos kilmės gentilicijas, labiausiai būtų priimtinos ispanakalbiams vartotojams, buvo atliktas tyrimas, kurio metu, pasitelkus klausimyną, ispanakalbių, pažįstančių Lietuvą, gyvenusių ar gyvenančių joje, ir lietuvių ispanistų buvo prašoma atrinkti labiausiai jiems priimtinus kilmę rodančius žodžius, sudarytus iš svarbiausių Lietuvos miestų pavadinimų. Apklausos rezultatai parodė, kad procentiškai ispanų pasirinkti formantai sutampa su dažniausiai vartojamais žodžių darybai su ispaniškos kilmės pavadinimais pasirenkamais formantais ir kad, kaip ir ispanų kalboje, neįmanoma nustatyti darybinių formantų pasirinkimo sistemiskumo.

Reikšminiai žodžiai: lyginamoji lingvistika, ispanų kalba, norminimas, gentilicija, tautonimai, etnonimai.

Įvadas

Lietuvių kalboje priesagų, su kuriomis sudaromi būdvardžiai ir daiktavardžiai, nurodantys asmens kilmės vietą ar šalį, sistema gana nesudėtinga, tačiau kartais ji vis dar kelia diskusijų. O štai ispanų kalboje, atvirkščiai, sistema iki šiol nėra nusistovėjusi, o dėl gausybės vartojamų šiam tikslui priesagų vis dar ginčijamasi, kaip elgtis su pavadinimais, kilusiais iš ispaniškų vietovardžių, jau nekalbant apie kilusius iš kitų kalbų.

Šiuo darbu siekiama parengti pasiūlymą Karališkajai ispanų kalbos akademijai ir Ispanų kalbos gelbėjimo fondui (Fundeu BBVA), kurie ieško galimybių ir sprendimų norminant ne ispanų (taigi, ir lietuviškos) kilmės tautovardžius ir daiktavardžius, rodančius asmens kilmės vietą (gentilicijas), ir palengvinti komunikaciją

bei papildyti enciklopedinius šaltinius.

Tyrimo problema – globalėjančiame pasaulyje vykstant vis glaudesniems tarpkultūriniais kontaktams, kalbos vartotojai susiduria su vietovardžių pavadinimų problema.

Tyrimo tikslas – išsiaiškinti, kokios priesagos, kalbant apie lietuviškos kilmės gentilicijas, labiausiai būtų priimtinos ispanakalbiams.

Tyrimo objektas – priesagos, labiausiai priimtinos ispanakalbiams.

Tyrimo uždaviniai:

1. atlikti tyrimą ir rasti ispanišką gentiliciją, labiausiai tinkančią Lietuvos miestų gyventojams apibūdinti;
2. išsiaiškinti, ar respondentų atsakymai yra susiję su socialiniu vaidmeniu, kurį respondentai atlieka;
3. patikrinti, ar egzistuoja galima sistema ir kokie darybiniai formantai yra tinkami.

Tyrimo metodai: apklausa (elektroninė ir tiesioginė), anketa, mokslinės, metodinės literatūros, dokumentų analizė, statistinių duomenų lyginimas ir interpretavimas, sintezė.

Kai kalbame apie ispanų kalbos gentilicijas, kalbame apie fenomeną, kuris yra fiksuojamas visose moderniosiose kalbose ir, galima sakyti, visoms joms yra bendras – jis prisideda prie kalbų kitimo, evoliucionavimo ir variacijų. Ispanų kalboje turime begalę pasirinkimo galimybių – darybiniai formantai gali būti pasirenkami lanksčiai, o jų pasirinkimas greičiausiai tiesiogiai priklauso nuo socialinės terpės.

Pažiūrėkime, ką apie tai sako šiandienos autoritetai. Kalba yra kintanti. Pagal Coseriu kalbos kitimo koncepcijos teoriją, kalbantieji renkasi skirtingus kalbos elementus skirtingiems dalykams nusakyti, taip pat gali skirtingus elementus vartoti kalbėdami apie tą patį dalyką. Sociolingvistinė įvairovė – tai dviejų ar daugiau elementų, o kartais ir to paties supriešinimas net tada, kai nėra jokios priešpriešos, arba semantinės prasmės pakeitimas suteikiant jai papildomą lingvistinį ir socialinį atspalvį.

Grįžtant prie mūsų temos reikia pažymėti, kad pagrindiniai dalykai, kurie kalbą daro variantiška ir kintančia, yra galutinė kalbos siekiamybė būti informatyvia ir interpretatyvia. Iš tiesų, siekdama išlikti informatyvia, kalba perteikia jai nepriklausančią realybę. Bazinis lingvistinis veiksmas yra iš esmės interpretacinis, mat dėl savo interpretacinės siekiamybės kalba realybę perteikia kaip išjaustą žmogaus, arba kitaip – kaip žmogaus sąmonės turinį. Žodžiai, kaip sakė senieji graikų išminčiai, yra simboliai to, kas nutinka dvasioje.

Negalime būti absoliučiai tikri, kad tai, ką galvojame, vėliau sugebėsime išsakyti. Mes mąstome toje erdvėje, kurią kalba sumodeliavo iš anksto. Tai, ką galime nusakyti, apibrėžia ir pertvarko tai, ką galime mąstyti. Žmogus jau gimsta kalboje ir kiekviena jo išmokta kalba jau yra iš anksto aktyvi, nes joje yra sukaupta kitų jos vartotojų patirtis. Interpretacinės ir informacinės veiklos rezultatai yra reikšmė ir

įvardijimas. Sociolingvistinis refleksyvumas yra tarsi konstruojantis mechanizmas, skatinamas ir valdomas lingvistinės komunikacijos, kuri pasireiškia kognityvinėmis kalbančiųjų lingvistinių ir sociokultūrinių resursų reprezentacijomis, norminimu, vertinimais ir aprašymais. Sociolingvistika tyrinėja kalbos vartojimo ir socialinio organizavimo struktūros efektą. Taip savo variacionistinės sociolingvistikos teorijoje teigia W. Labovas. Jis naudoja įvairius statistinės koreliacinės analizės ir probabilitinį metodus. Vienas reikšmingiausių šios disciplinos atstovų R. Wardhaughas sociumo kompleksiskumą ir naudingumą pasitelkia lingvistinėms studijoms. Tuo pat metu skirtingų kalbų egzistavimas toje pačioje socialinėje erdvėje gali pateikti įdomių lingvistinių pavyzdžių. Sociumas iš esmės gyvena skirtingose kalbose, tai yra multilingvistinė erdvė, kuri juda. Multilingvizmo erdvėje gali dominuoti kosmopolitinės dvikalbės, daugiakalbės erdvės, o kalbos čia gali patirti ypatingą izoliaciją ir tos erdvės viduje imti kurti savotiškus getus. Daugelis kitų aspektų, kuriuos nagrinėja sociolingvistika, mums padeda suprasti pokyčius ir kalbos elementų vartojimo pasirinkimus, kaip ir galimybę pasirinkti gentilicijų sudarymo variantą, kuris akivaizdžiai yra heterogeninis dėl neišmatuojamos ispanų kalbos paplitimo teritorijos. Nors priešasčių, kurių būtų galima ieškoti tradicijoje ar prestiže, o dar geriau – miestui būdingos kalbos inovacijoms, būtent tokioms, kurios, pasak Mac'o Gioll'os, yra lingvistinių pokyčių variklis (Giolla, 2007, 1).

Levas Vigockis, remdamasis Sociokultūrinės lingvistikos teorija, tikina, kad kalba yra mūsų aplinką reprezentuojantis komunikacinių funkcijų vienetas. Šis autorius pažymi, kad „per intersocialinius ir lingvistinius veiksmus bendruomenės nariai, turintys daugiau metų ir patirties, moko jaunesnius ir dar nepatyrusius vertybių ir pažinimo mechanizmų, kad mokytiniai taptų produktyviais tos bendruomenės nariais“. Designacijos, arba įvardijimo, procese, kur kalbos nešiotojas yra ekstralingvistinių elementų, kurie yra spontaniški ir susiję su giliaja ženklo kaip sintagmos monemos, suteiktos bendrosios reikšmės asignavimui, tokios kaip struktūra, aktorius (veikėjas), galime duoti L. Wittgenstein'o „gilumos“ terminą, vėliau vartotą ir plėtotą Ch. Hockett'o ir galiausiai N. Chomsk'io perfrazuotą į „giliają struktūrą“ (Di Mauro, 1986, 82) ir kalbančiojo intuiciją komunikacijos momentu. Lygiai tas pats pasakytina apie gentilicijas.

Egzistuoja dar daugybė teorijų, kurios vienaip ar kitaip teigia kalbą varijuojant ir kintant, tačiau tik sociolingvistika nuo pat pradžių akcentuoja miesto kontekstą. Be abejo, čia prasideda ir nauja disciplina – ekolingvistika. Vienas jos pirmakvių – H. Haarmann'as. Jis miestą laiko urbanistine ekosistema. Jį domina individų ir bendruomenių, kalbančių skirtingomis kalbomis, gebėjimas sąveikauti miesto erdvėje. Šios teorijos atstovai kalbą laiko ekosistema, o 8-ajame dešimtmetyje imama mąstyti, kad „lingvistinė ekologija turėtų apimti visus socialinių ryšių tinklus, kurie kontroliuoja šnekos ir kalbančiųjų sąveikas“ (Haarmann H., 1986, 3).

Kas yra „gentilicija“

Kaip aiškinama DRAE (2014), žodis *gentilicio* kilo iš lotyniško termino *gentilitiūs* – daiktavardžio, kuris kartais kildinamas taip pat ir iš lotynų kalbos žodžio *gens*. Prisiminkime, kad senovės Romoje *gens* reiškė giminės liniją, klaną, šeimos grupę. Ši grupės, bendruomenės idėja išlaikoma, kai mes kreipiamės į čiliečius, kolumbiečius, arekicipiečių kaimiečius ar majus, taigi jis apima tiek tautovardžius, tiek šalėvardžius.

Gentilicio (šiuo straipsnyje vartosiu terminą „gentilicija“, nes jis apima tautonimus, etnonimus, vardus ir pavardes, daiktų kilmę nurodančius žodžius ir t. t.). Iš lot. *gentilicius*, išvest. iš *gentilis*, – tas, kuris priklauso tai pačiai tautai ar giminės linijai: iš tam tikros vietos, šalies „kilęs, susijęs ar priklauso <...> tam tikrai teritorijai, šaliai, tautai, regionui, zonai, miestui ir t. t.“ (Pérez M, 2012) Tai:

1. Daiktavardiškas būdvardis, rodantis sąsają su geografine vietoje.
2. Būdvardis, rodantis priklausomybę genčiai ar tautai.
3. Būdvardis, rodantis priklausomybę giminės linijai arba šeimai.

Aktualumas ispanų kalboje

Neispaniškos kilmės daiktavardžių, rodančių kilmės vietą, ispanų kalboje kasdien vis daugėja. Jie masiškai fiksuojami komunikacijos priemonėse, spaudoje, formalioje ir neformalioje aplinkoje vartojamoje kalboje.

Kontaktai su kitomis kultūromis (kalbinėmis taip pat) stiprėja, veikia kalbą, verčia ją reaguoti, priimti informaciją, naujus žodžius ir apsispręsti, ką iš naujovių priimti, o ką atmesti. Karališkoji ispanų kalbos akademija (RAE), bandydama su-norminti tokius daiktavardžius, yra sudariusi ir patvirtinusi iš pasaulinės reikšmės miestų kilusias „gentilicijas“, ir jos vartojamos komunikacijos priemonių. Nėra vienos bendros taisyklės „gentilicijai“ sudaryti. Dar daugiau, *Naujojoje ispanų kalbos gramatikoje* (Gra matika, 2009, 7.6c) sakoma, kad „nejmanoma nustatyti, kokia tvarka turi būti parenkamas formantas šiems naujadarams iš kitų kalbų vietovardžių sudaryti“. Ten pat užduodamas klausimas: kaip tiksliau pasakyti – *peruense*, *peruino* ar *perueño*?

Rodos, neturėtų būti sunku pasirinkti, tačiau dažnai nuomonės išsiskiria. Ir dažnai tos pačios vietovės gyventojui įvardyti vartojami keli skirtingi žodžiai. Lingvistinė sistema mums siūlo ne tik platų darybinių formantų pasirinkimą, bet kartu ir kitas funkcijas, tokias kaip kokybę ir sąsajas, papildančias įvardijamojo reikšmę. Tai gerai matyti 1 lentelėje.

Tokia tautovardžių ir kilmėvardžių įvairovė rodo, jog ispanų kalba priima šią įvairovę todėl, kad ji – neatsiejama kultūros, istorijos, tradicijos ir, galiausiai, gyvos kalbos dalis. Vienos formos vartojamos dažniau nei kitos, nes kiekvienas atvejis turi savo istoriją. Pasitaiko daiktavardžių, kilusių iš sutampančių pavadinimų vietovardžių, kuriais įvardyti visiškai kitų geografinių regionų gyventojai, iš

ten kilę, tokiu atveju dažniausiai pasirenkami skirtingi formantai: *santiaguino* (iš *Santiago de Chile*, Čilėje), *santiaguense* (iš *Santiago de los Caballeros*, Dominikos Respublikoje), *santiagueño* (iš *Santiago del Estero*, Argentinoje), *santiaguero* (iš *Santiago de Cuba*, Kuboje), *santiagués* (iš *Santiago de Compostela*, Ispanijoje).

Taigi, jie priklauso nuo regiono, o juos sudarant vadovaujamosi distingtyviniu principu arba nelingvistiniais principais bei atsižvelgiama į vietos gyventojų kalbinius įpročius ir į tai, kaip vadinami jie patys nori būti.

Ispanų kalbos gentilicijų morfologija ir paplitimas

Ispanų kalbos gentilicijos sudaromos iš daiktavardžių, įvardijančių regioną, šalį, miestą ar kitą geografinę vietovę (toponimų). Dažniausiai jos nurodo giminę ir skaičių. Pvz.: *Italia: italiano* (adj., sing., masc.), *italiana* (adj., sing., fem.), *italianos* (adj., pl., masc.), *italianas* (adj., pl., fem.).

Kitos priesagos nesuponuoja giminės ir nurodo tik skaičių. Pvz.: *Canada: canadiense* (adj., sing., masc /fem.), *canadienses* (adj., pl., masc /fem.). Kaip pastebėjote, naujai sudaryti žodžiai pagal darybą yra būdvardžiai, tačiau vėliau vyksta daiktavardėjimo procesas, ir jie gali funkcionuoti kaip savarankiški daiktavardžiai. Jie sudaromi su eksocentrinėmis tiek homogeninėmis, tiek heterogeninėmis priesagomis. Pvz.: *Los lituanos (daiktavardis) son muy hospitalarios. Varios letones (daiktavardis) llegaron a la conferencia.*

Gentilicija nurodo, iš kur kilusi kalba. Pvz.: *la lengua alemana, el idioma alemán* (būdvardis).

Arba yra savarankiškas daiktavardis. Pvz.: *Hansel es un amigo frances y habla alemán* (būdvardis) + (daiktavardis). Jei nevartojamos gentilicijos, norint nurodyti kilmę, vartojama prielinksninė konstrukcija, pvz.: *mujer de Vilnius, hombre de Kaunas*.

Veikiant kalbos ekonomikos dėsniams tokia vartosena yra ne tokia dažna.

Tokiu būdu formuojami tikriniai vardai ir pavardės (andronimai), tačiau jie sudaro tik 2 % ispaniškos kilmės andronimų, pvz.: *De la torre, De los ríos, Del castillo* ir pan. Toks kilmės nurodymo būdas būdingas ir kitoms kalboms.

Būdvardžių paradigmatica apima jų sudarymą iš dviejų pamatinių žodžių, kai vienas yra gentilicija, o kitas – etnonimas, taip pat ji gali būti sudaryta iš dviejų ar daugiau skirtingų gentilicijų. Keičiama tik paskutinė šaknis, kitoms pridedama priesaga *-o-*, o žodžiai atskiriami brūkšneliu. Pvz.: *Es un profesor colombo-lituno*. Vadovaujantis bendrąja taisykle, sintaksiškai ispanų kalboje būdvardis eina po daiktavardžio. Pvz.: *Son naranjas españolas y bananos colombianos*. Nustatyti, tai daiktavardis ar būdvardis, reikalingas kontekstas.

1 lentelė. Ispanų kalbos gentilicijų formantai

Vyr.g.	Mot.g.	Pvz.	Liet.	Vyr.g.	Mot.g.	Pvz.	Liet.
-o	-a	ruso	rusas	-í	-í	iraní	iranietis
-ano	-ana	lituano	lietuvis	-a	-a	belga	belgas
-eno	-ena	chileno	čilietis	-ata	-ata	croata	kroatas
-etano	-etana	turdetano	turdetanas	-ota	-ota	chipriota	kiprietis
-eño	-eña	panameño	panamietis	-ita	-ita	chiita	šiitas
-ino	-ina	latino	lotynas	-ense	-ense	canadiense	kanadietis
-aino	-aina	vizcaino	biskajietis	-án	-ana	alemán	vokietis
-aro	-ara	húngaro	vengras	-ol	-ola	español	ispanas
-aco	-aca	polaco	lenkas	-és	-esa	japonés	japonas
-eco	-eca	sueco	švedas	-uz	-uza	andaluz	andalūzas
-esco	-esca	portugués	portugalas	-iego	-iega	griego	graikas
-isco	-isca	morisco	marokietis	-ego	-ega	gallego	galas

Asmenų pavadinimai pagal jų kilmės ir gyvenamąją vietą lietuvių kalboje

Lietuvių kalboje ši sistema iš pirmo žvilgsnio kur kas paprastesnė. Priesagų vediniai yra keturi (DLKG, 1994, 139–40):

1. *-ietis(-ė)* – labiausiai įprasta ir dažniausiai vartojama šios grupės priesaga. Su ja sudaromi asmenų pavadinimai iš jų gyvenamųjų ar gyventojų miestų, žemynų ir valstybių tikrinių, taip pat bendrinių vietos pavadinimų, vediniai arba naujadarai, kurie žymi asmenų priklausymą ideologijai, jų veiklą ir t. t.;

2. su priesaga *-iškis (-ė)*, kaip ir su *-ietis (-ė)*, labiausiai įprasta daryti asmenų pavadinimus iš gyvenamųjų ar gyventojų miestų ar miestelių pavadinimų. Bendrinėje kalboje juos vis labiau išstumia priesaga *-ietis (-ė)*, bet tarmėse vis dar labiau ir plačiau vartojama priesaga *-iškis (-ė)*.

3. *-enas (-ė)* – su šia priesaga tikrinių vardų pavadinimų ne taip dažna (daugiausia vartoja rytų aukštaičiai);

4. *-inis (-ė)* priesaga vartojama kai kuriose lietuvių kalbos rytų šnektose, pvz.: galinis, miškinis, paringinis.

Galūnių vediniai *-is*, *-ius*. Bendrinėje kalboje nėra įprasta daryti asmenų pavadinimų iš gyvenamųjų ar gyventojų miestų, miestelių pavadinimų. Tarmėse esama tokių vedinių: *lietuvis*, *linkuvis*, *kalnius*. Naujai padaryti žodžiai norminami vadovaujantis keturiais principais:

- tradicija – jei žodis fiksuotas žodynuose;
- analogija – jei minėtuose šaltiniuose pavadinimo nėra, jis padaromas pagal analogiją su kitais panašiais kalboje jau įsitvirtinusiiais žodžiais;
- distinktyvumas – jei valstybės pavadinimas yra keliažodis ir darant viena-

žodį gyventojų pavadinimą gali kilti kokių nors dviprasmybių, geriau tos valstybės gyventojus vadinti sudėtinu pavadinimu;

- sistemiskumas – jei nėra nei tradicijos, nei analogijos, bet leidžia darybos taisyklės. Be to, taip lengviausiai tokio tipo žodžius pasidaro ir paprasti kalbos vartotojai.

Kaip jau minėta, lietuvių kalboje yra keturios gentilicijų darybos priesagos. Su jomis padaryti būdvardžiai yra sudaiktavardėję. Nors tokios priesagos yra tik keturios, lietuviams vis dar neaišku, kada kurią vartoti (Liutkevičienė, 2003, 80–84).

Pirmiausia reikia pasakyti, kad valstybių gyventojų pavadinimai ir tautovardžiai lietuvių kalboje ne visada sutampa. Antai Airijoje gyvena airių, Rusijoje – rusų tauta, tačiau belgais vadinami Belgijoje gyvenantys flamandų, valonų ar vokiečių tautybės žmonės. Žodis *angoliečiai* reiškia Angolos gyventojus, o ne tautybę, mat Angoloje yra daug tautų ir etninių grupių.

Priesagos *-iškas (-a)* vediniai reiškia:

1) ypatybę pagal panašumą, pvz., *āsiliškas, bróliškas, dangiška*;

2) ypatybę pagal daikto priklausymą rūšiai, pvz., *kareiviški batai, lėnkiški obuoliai*;

3) perkeltine reikšme vartojami dariniai, pvz., *milžiniškas darbas*.

Šios priesagos darumą rodo daugybė vedinių iš tarptautinių žodžių: *apātiškas, ekonómiškas, elegantiškas, māgiškas, lògiškas* ir kt.

Šis formantas atitinka ispanų gentilicijas – būdvardžius ir greičiausiai yra senuosius raštus paveikusias lotynų kalbos palikimas.

Tyrimas

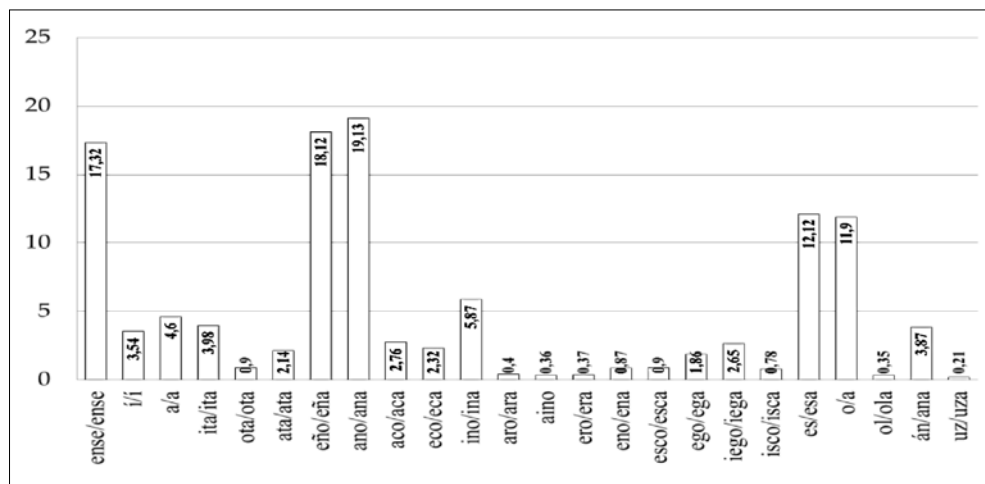
Kad galėtume ištirti iškeltą problema, atsižvelgdami į tai, kad ši tema kol kas visiškai nėra tyrinėta, nusprendėme empiriniu būdu atlikti tyrimą ir rasti ispanišką gentiliciją, labiausiai tinkančią Lietuvos miestų gyventojams apibūdinti. Kaip teorinėje dalyje pažymėta, miestai yra tai, į ką mes ir sutelksime dėmesį ir bandysime pažvelgti į juos sociolingvistiškai, būtent čia galėsime patvirtinti arba paneigti suformuluotas teorijas. Mūsų tyrimas taip pat buvo atliekamas norint išsiaiškinti, ar respondentų atsakymai yra susiję su socialiniu vaidmeniu, kurį respondentai atlieka, ir patikrinti, ar egzistuoja galima sistema, kuria vadovaudamiesi jie pasirenka, kokius darybinius formantus laikys tinkamais.

Tyrimo objektas – 54 Lietuvos miestų pavadinimai.

Duomenų rinkimo būdai: elektroninė ir tiesioginė apklausa.

Tyrimo dalyviai – 50 asmenų. Tikslinė grupė: pilnamečiai vyrai ir moterys, ispanakalbiai, turintys ryšių su Lietuva arba gyvenantys joje.

1 grafikas. Gentilicijų darybinių priesagų pasiskirstymas ispanų kalboje

Pirmiausia buvo atlikta statistinė analizė, kokius formantus gentilicijų darybai statistiškai dažniausiai vartoja ispanai. Tam buvo pasitelktas ispanų kalbos žodynas, o gautas rezultatas atsispindi 1-ame grafike. Pažymėtina, kad dažniausiai gentilicijoms sudaryti vartojamos 4 priesagos: *-ense/-ense* (17,32 % gentilicijų, užfiksuotų Virtualiame gentilicijų žodyne¹), *-eño/-eña* (18,12 %), *ano/-ana* (19,13 %) ir *-eso/-esa* (12,12 %).

Apklauso forma: kiekvieno dalyvio buvo paprašyta užpildyti lentelę sudarant gentiliciją, kuria, jų nuomone, labiausiai tiktų pavadinti nurodytų Lietuvos miestų gyventojus.

Apibendrinamosioms išvadoms padaryti buvo paimti dažniausiai pasitaikę kiekvieno miesto gyventojų pavadinimai.

Reikia pažymėti, kad, siekiant išvengti nesupratimų, šis tyrimas turėtų būti tęsiamas apklausiant ir lietuvius, mokančius ispanų kalbą (vertėjus, dėstytojus arba turinčius C1 ispanų kalbos mokėjimą).

Taip pat pažymėtina, kad šis tyrimas vis dar yra preliminarus, nes hipotetiškai dirbti su tokiu plačiu pavyzdžių lauku (respondentai yra ispanakalbiai, gyvenantys skirtingose šalyse, dėl to jų darybinių formantų pasirinkimą gali lemti skirtingos ispanų kalbos teritorinės savybės)², o tai gali tiesiogiai paveikti tyrimo rezultatus.

¹ Diccionario virtual de gentilicios (Virtualus gentilicijų žodynas), <http://gentilicios.gratis.es/gentilicio-z/>.

² Labai skirtingus formantus renkasi Pietų Amerikos ir Pietų Ispanijos ispanų kalba kalbantieji respondentai.

Tyrimo eiga

Pirmiausia buvo atlikta toponimų transliteracija (kol kas oficialiai nepatvirtinta). Siekta, kad Lietuvos miestų pavadinimai būtų užrašyti taip, kad ispanakalbiai juos išstartų kuo panašiau į lietuvių kalbą. Šiam tikslui pasiekti buvo vadovaujamosi Karališkosios ispanų kalbos akademijos rekomendacijomis³.

Analizė ir rezultatai

Susumavus rezultatus galima pastebėti, kad ispanakalbių pritaikytos leksinės struktūros Lietuvos miestų gyventojams pavadinti beveik atitinka bendrą ispaniškųjų gentilicijų tendenciją ir kad situacija nėra tokia chaotiška, kaip gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio.

Tai akivaizdu pažvelgus į 2 lentelę. Ja remiantis galima teigti, kad ispanų kalboje išsiskiria keturios priesagos, su kuriomis dažniausiai sudaromos gentilicijos iš neispaniškų žodžių: *-ense*, *-ano*, *-eño* ir *-se*. Tos pačios priesagos dažniausiai buvo pasirinktos sudarant žodžius ir su lietuviškais toponimais.

Kiekvieno norminio pavartojimo atvejai sudaro 85 %. Tai rodo, kad žmonės vadovaujasi natūralia designatyvine tradicija, kuri leidžia visumai pritaikyti giluminę struktūrą kilmės vietai nusakyti.

1 lentelė. Apklauso rezultatai: pagrindinių Lietuvos miestų gyventojų pavadinimai ispaniškai

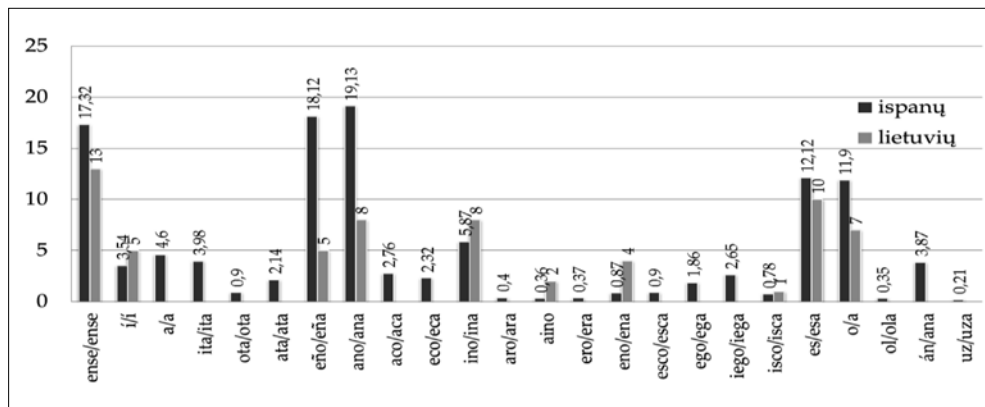
akmeno	36%	kretinguense, kretingueño	32%	shakiano	45%
alytano	91%	kupishkeño	23%	shalchininko	45%
anikshio	36%	lasdino	32%	shaulense, shaulés	27%
birštonés	29%	marianpolés, mariampoleño	21%	shilales	34%
birzhai	25%	mazheiki, mazheikino	24%	shiluteño	31%
druskininkés	27%	moletano	45%	shirvinto	30%
clektreno	30%	neringués	29%	shvenshonisco	26%
ignalino	43%	pakrohiense, pakrohiano,		tauraguense, tauragués	35%
yonavés	19%	pakrohiego	21%	telshiano	55%
yonishkelí	35%	palangueño	19%	trakano, trakraino	25%
yonishkí	22%	panevezhense, panevezhino	22%	ukmergués	45%
yurbarkano	23%	pasvalí	25%	utenense	49%
kaishiadoreense	34%	plunguense	28%	vareno	30%
kalvarihano/kalvariho	25%	prieno	34%	vilkavishko	33%
kaunense	45%	radvilishkino, radviliskiso	27%	vilnense, vilniano	32%
kaslurudense	20%	rascino	23%	visagino	35%
kedeainense	25%	rietavo	50%	saraseño	31%
kelmeño	22%	rokishkes	28%		
klaipediense	52%	eskuodo	32%		

³ Toponimai buvo adaptuojami laikantis tam tikrų kriterijų: transkripcijos, rašybos ir adaptacijos (arba dalinės adaptacijos); ispanų kalbos gramatikos taisyklių ir normų (hispanización); naudojant adaptuotus arba pusiau adaptuotus, tačiau respondentams aiškius rašmenis; pateikiant oficialiai galimus pakeitimus, neatmetant jau egzistuojančių galiojančių formų. Laikomasi šešių toponimų grupių, <http://www.rae.es/diccionario-panhispanico-de-dudas>.

Daugelis apklaustųjų pasirinko priesaga jungti prie toponimo šaknies, o ne prie galūnės. Tai ypač pasakytina apie lietuviškus toponimus su galūne (-i)ai. Galūninė daryba su -i daugelio respondentų buvo skirta Jonišchio gyventojų pavadinimams sudaryti: *Yonishki*, daugiskaita – *Yonishkies* arba *Yonishkis*. Nemažai naujų daiktavardžių buvo sudaryti procentiškai tiek pat vartojant kelias priesagas: *pakrohiense*, *pakrohiano*, *pakrohiego*. Iš daiktavardžių, kurių gale buvo -is, -as, respondentų naujadarai buvo sudaryti prijungiant darybinį formantą prie galūnės: *Rokishkis* = *Rokishkiso* (iš Rokiškio). Tai pastebėta ir toponimo Šiauliai vartojimo atveju. Respondentai šalia tradicinio lotynų kalbos formanto -ense rinkosi ir priesagą -es nurodydami daugiskaitą (pasirinkta po 27 %).

Atsižvelgiant į tai, kad ispanų kalba neturi friktyvinės alveopalatalinės /ʃ/, šis garsas ortografiškai žymimas *sh*. Akivaizdu, kad mes, ispanai, šį garsą skiriame ir vartojame onomatopėjiškai, tačiau mūsų ortografija neturi gramatikoje įtvirtinto grafinio ženklo šiam garsui žymėti. Taigi, kaip matome 2 lentelėje, ispanakalbiai jį keičia pučiamuoju alveoliniu /s/ ir vartoja istorinį lotyniškąjį variantą -ense. Gali būti, kad sekant lotyniškąją rašytinę tradiciją⁴ vadinami bent jau didžiųjų Lietuvos miestų gyventojai: *saulensis* (*saulense*), *vilnensis* (*vilniense* – net 32 %), *klaipedensis* (*klaipediense* – 52 %), *kaunensis* (*kaunense* – 45 %). Galime palyginti 2 lentelę. Ši situacija labai panaši į tą, kuri susiklostė sudarant ispaniškas gentilicijas iš kitų kalbų toponimų⁵.

2 lentelė. Formantų vartojimo sudarant gentilicijas iš ispaniškų ir lietuviškų toponimų lyginamoji lentelė

⁴ Beje, prie šios versijos paplitimo istoriškai prisideda ir lietuviai, laikydamiesi senosios raštijos pavyzdžių.

⁵ „Gentilicijos *seulés* ir *seulense* paprastai vartojamos asmenims, kilusiems iš Seulo, Pietų Korėjos sostinės, įvardinti, o štai ispanų kalbai priimtinas ir galimas variantas *seulita* labiau priskirtinas prancūzų kalbai“, – rašoma FUNDEU internetiniame ispanų norminės kalbos konsultacijų ir rekomendacijų portale (prieiga internetu: <http://www.fundeu.es/recomendacion/seulense/seules>, žiūrėta [2016-02-21]). Šis atvejis labai panašus į mūsų minėtą su liet. toponimu Šiauliai.

Lentelėje matome, kad, tiek sudarant gentilicijas su ispaniškais (tamsesni stulpeliai), tiek su lietuviškais (šviesesni stulpeliai) pavadinimais, dominuoja tie patys darybos formantai.

Išvados

Respondentų pritaikytos leksinės struktūros Lietuvos miestų gyventojams pavadinti beveik atitinka bendrą ispaniškųjų gentilicijų darybos tendenciją.

Dažniausiai, kaip ir ispanų kalboje, sudarant gentilicijas su lietuviškais toponimais vartojamos keturios priesagos: *-ense*, *-ano*, *-eño* ir *-se*.

Lygiai kaip ir lietuvių kalboje, ispanų kalboje nėra labai aiškios sistemos, kaip turėtų būti sudaromos anksčiau rašytiniuose šaltiniuose nepasitaikiusios gentilicijos su lietuviškais toponimais. Dauguma kalbėtojų turi natūralų (intuityvų) pojūtį, kokius darybos formantus pasirinkti, kad naujas žodis būtų maksimaliai aiškus ir informatyvus.

Kalbos institucijos turi palengvinti vartojimą, teikti su tuo susijusius pasiūlymus, atsižvelgdamos į vyraujančias tendencijas ir kalbos principus.

Kartais dėl vienos skirtingos sistemos patekimo į kitą gali kilti daug nesupratimų, tačiau, radus sprendimo būdą, kaip parodė tyrimas, rezultatai gali būti naudingi ir padėti išvengti nesuskalbėjimo ir neaiškumų.

Ispanų kalbai galime taikyti tuos pačius lietuvių nustatytus principus, pagal kuriuos teikiami (norminami) vienokie ar kitokie valstybių gyventojų pavadinimai ir tautovardžiai.

Pasiūlymas, kaip ispaniškai vadinti Lietuvos miestų gyventojus, perduotas Karališkajai ispanų kalbos akademijai (*Real Academia de la lengua española*).

Literatūra

Pérez A. (2013). Los sufijos gentilicios: un grupo tan indiscutible como erróneo” Revista Cálamofaspe, 2013, n° 61, Madrid: Diálogos de la lengua, 12–21.

Ambrazas V. (2005). Dabartinės lietuvių kalbos gramatika. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Coseriu E. (1977). Principios de semántica estructural. Madrid: Gredos.

Di Mauro T. (1986). „Minisemántica“, Madrid, Gredos, 82.

Haarmann H. (1986). Language in Ethnicity. A View of Basic Ecological Relations. Berlin: Mouton de Gruyter.

Labov W. (1983). Modelos sociolingüísticos. Madrid: Cátedra.

Liutkevičienė D. (2003). Valstybių gyventojų pavadinimai ir tautovardžiai. Lietuvių kalbos institutas. Vilnius: Kalbos kultūra 81, 80–84.

Giolla M. (2007). Language and the city. New York: Mcmillan.

Morera Perez M. (2012). El concepto de gentilicio: Estudios de morfología y léxico. San Millán de la Cogolla, Cilengua, 51–62.

Pérez Vigaray J. (2012). El artículo lexicográfico de los sufijos con acepción gentilicia en español: su tratamiento en el DRAE-01, Valencia: XLI Simposio de la Sociedad Española de lingüística: 31.

Real Academia Española (2010). Lista de países y capitales, con sus gentilicios, Ortografía de la lengua española, Madrid, Espasa, 722.

Real Academia Española (2009). Nueva gramática de la lengua española. Madrid, Espasa, 241.

Lev V. (1964). Pensamiento y lenguaje. Buenos Aires: Editorial Lautaro.

Wardhaugh R. (1998). Introducción a sociolingüística Oxford: Blackwell. 76–47.

Fundeu BBVA (2014). Directrices para la transcripción de palabras escritas en lenguas que usan escrituras no latinas: nombres propios, nombres comunes, criterios ortográficos [elektroninè versija].

Fundación Española Urgente 2006, Topónimos y gentilicios de las antiguas repúblicas socialistas.

Soviéticas [prieiga internete: <http://web.archive.org/web/20070613215616/http://www.fundeu.es/IMAGENES/revistaPDF/632956650695468750.pdf>, 15].

Muñoz C, Muñoz D (2014). La ciudad en el lenguaje y el lenguaje en la ciudad. Madrid: Universidad Complutense de Madrid [prieiga internete: <file:///C:/Users/EG/Downloads/DialnetLaCiudadEnElLenguajeYElLenguajeDeLaCiudad-3262719.pdf>] > žiūrēta 2016-02-20].

Real Academia Española (2014). Adjetivo gentilicio, Diccionario de la lengua española (23.^a edición), Madrid: Espasa [prieiga internete: <http://dle.rae.es/?id=J6BWnNL>], žiūrēta 2016-02-23].

Real Academia Española (2005). Diccionario panhispánico de dudas [prieiga internete: <http://www.rae.es/diccionario-panhispanico-de-dudas/apendices/paises-y-capitales-con-sus-gentilicios>], žiūrēta 2016-02-23].

THE STUDY AND STANDARDISATION OF SPANISH NOUNS OF LITHUANIAN ORIGIN INDICATING PLACE OF RESIDENCE

Aleksas Eugenijus Kulvietis

Lithuanian Maritime Academy

Summary

This research paper attempts to select the formants of complex formation of words used in the Spanish language to indicate the origin of a person and indicate those that are most acceptable to create words with names of Lithuanian towns and places. In the globalised world with intensifying intercultural contacts, the users face the issue of how to name the residents of certain cities or towns. The importance of this issue increases with each passing day and turns into a necessity as this issue is discussed with increasing frequency by translators, journalists, writers and all other people who find it important to convey their experience related to our country, culture, territory, and history. In order to find out what suffixes would be most acceptable in terms of gentilics of Lithuanian origin to Spanish-speaking users, a study was conducted using a questionnaire. The Spanish-speaking people, who know Lithuania, who have lived or lives here, and Lithuanian Hispanists were asked to select the origin-indicating words formed with the most important names of Lithuanian towns that they find most acceptable. The questionnaire results showed that the percentage of the formants selected by Spanish people coincide with the percentage of the most frequently used formants of Spanish-origin words and that, same as in the Spanish language, it is impossible to determine a systematic approach to selection of suffixes.

Keywords: comparative linguistics, spanish language, standardization, gentilic, tautonyms, ethnonyms

AUTORIAUS LYDRAŠTIS

Autoriaus vardas, pavardė: Aleksas Eugenijus Kulvietis

Mokslo laipsnis ir vardas: ispanų kalbos specialistas, lektorius

Darbo vieta ir pareigos: Lietuvos aukštoji jūreivystės mokykla, I. Kanto g. 7, Klaipėda LT-92123

Autoriaus mokslinių interesų sritys: kalba ir kultūra

Telefonas ir el. pašto adresas: +370 614 87622, a.kulvietis@lajm.lt, aekulvietis@gmail.com

AUTHOR'S COVER LETTER

Author name, surname: Aleksas Eugenijus Kulvietis

Science degree and name: Spanish language specialist, lecturer

Workplace and position: Lithuanian Maritime Academy

Author's research interests: language and culture.

Telephone and e-mail address: +370 614 87622, a.kulvietis@lajm.lt, aekulvietis@gmail.com